

Bärodling i norra Sverige

FÖRFATTARE: ANNA ENOCKSSON OCH SARA SPENDRUP

I norra Sverige finns en lång tradition av att odla både svarta vinbär och jordgubbar. Att odla bär i Norrland ställer speciella krav på odlarna och i det här faktabladet beskrivs norrländska odlares nuvarande förutsättningar och framtidsutsikter.

Bärodling representerar den största produktgruppen inom trädgårdsnäringen i norra Sverige, och odlingsförutsättningarna är relativt goda för flera typer av bär. Norrland kännetecknas bland annat av långa avstånd och detta i kombination med att bär ofta har en generellt sett kort hållbarhet ökar behovet av att hitta försäljningslösningar som gör att bären kan säljas eller processas lokalt.

I dagsläget utgör svarta vinbär och jordgubbar merparten av den kommersiella bärodlingen i Norrbottens och Västerbottens län. Många av svartvinbärsodlarna startade sin odling under det tidiga 1980-talet, en period då lokalpolitiken stöttade utvecklingen mot en ökad produktion av just svarta vinbär, vilket ansågs vara en viktig produktionsgren att satsa på för att främja regional utveckling. Till skillnad från svarta vinbär har de norrländska jordgubbsodlingarna i högre grad etablerats och utvecklats utifrån individuella odlarinitiativ, och till stor del drivits av konsumenternas efterfrågan på den lokala marknaden.

Förutsättningar för bärodling i norra Sverige

Företagsstrukturen och produktionsutveckling för svensk bärproduktion följer generellt sett samma utvecklingsmönster som många andra branscher och företag inom de gröna näringarna, med ökande skördar och effektivisering samt färre,

Bild 1. Odling av svarta vinbär i oktober. Foto: Anna Enocksson.

men större, företag. I norra Sverige är situationen dock något annorlunda, då inte bara antalet företag och arealerna minskat, utan även skördarna, vilket kan ses i tabell 1.

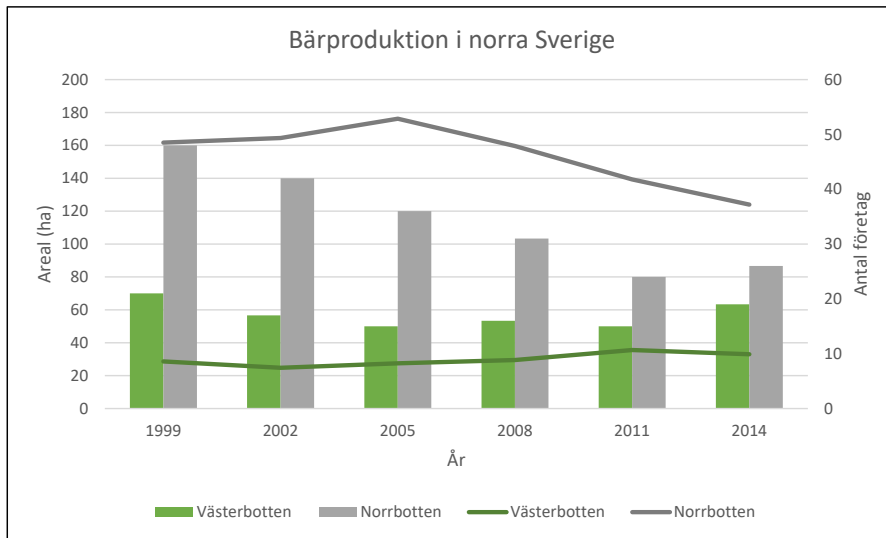
Främst gäller minskningen svarta vinbär, men inte heller jordgubbsodlingen visar någon tydligt ökande trend baserat på statistiken. Under de senaste 20 åren har 227 hektar frilandsodling, och 77 trädgårdsföretag försvunnit i Norrbottens län. Arealen av svarta vinbär har minskat från nästan 280 hektar under slutet av 1980-talet till 112 hektar år 2014, vilket därmed utgör en stor del av minskningen. Just 1980-talet var överlag en viktig period för norrländska bärproducenter, då Norrbottensregionen ensam producerade en tredjedel av den svenska svarta vinbärsproduktionen.

Rent statistiskt utgör produktionen i Norrbotten fortfarande en stor del av den totala svartvinbärsodlingen, men det beror till stor främst på att hela den

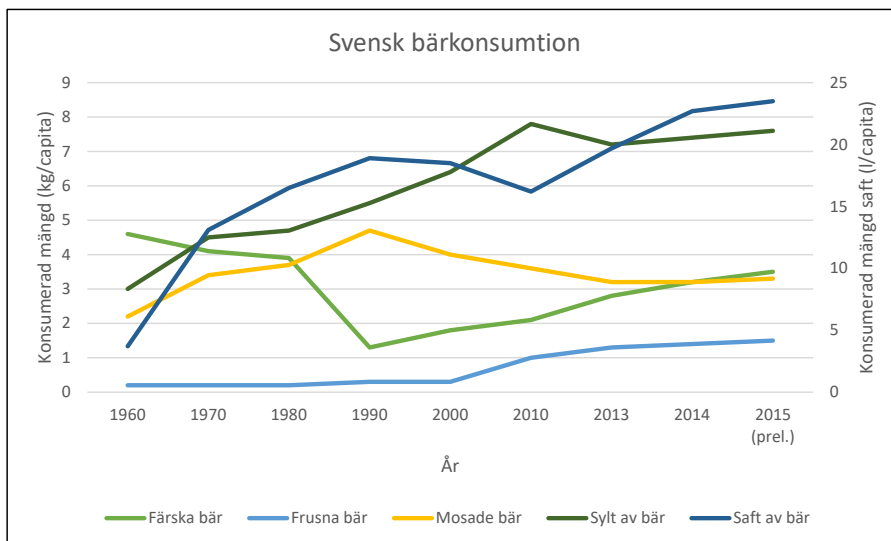
svenska produktionen av svarta vinbär har minskat kraftigt. Den svenska konsumtionen av bär i allmänhet har dock ökat över tid, se tabell 2, och likaså har värdet av de bär som importerats. En ökad konsumtion är ett tydligt tecken på att det finns en efterfrågan på bär, både som färskvara och i frusen samt processad form. Produktion och odling av bär är alltså en intressant nisch inom svensk trädgårdsproduktion. Med en ökad efterfrågan är bärodling även intressant med avseende på Sveriges nationella livsmedelsstrategi, som pekar på behovet av en konkurrenskraftig produktion styrd av konsumenternas behov. I tabell 3 redovisas en översikt för odlad areal och skördestorlek i ton för svarta vinbär, jordgubbar och hallon.

Bärodling – ett alternativ

Bland de intervjuade bärodlarna finns det en stor variation till varför de har valt att odla bär och vad odlingen bety-

Tabell 1. Odlad areal (ha) och antal företag verksamma i bärproduktion i Sveriges två nordligaste län – Västerbotten och Norrbotten – under de senaste 20 åren. Staplarna representerar odlad areal och linjerna antalet företag (Jordbruksverket, 2000, Jordbruksverket, 2006, Jordbruksverket 2009, Jordbruksverket, 2012, Jordbruksverket, 2015).

Tabell 2. Konsumtion av färska och frusna bär, samt processade produkter; mos, sylt och saft som tillverkats av frukt och bär i Sverige, mellan 1960-2015. Alla mängder anges i kg/capita utom för saft, som anges i l/capita och visas på tabellens högra axel (Jordbruksverket, 2016).

der för dem på ett mer personligt plan; för vissa är det aktiva brukandet av marken viktigast, medan det för andra är de sociala sammanhangen med andra odlare eller kunder som är betydelsefullt. För ytterligare andra är det själva odlandets fysiska och kreativa aspekter som fick dem att starta sin odling, eller helt enkelt de ekonomiska vinster som förväntades vara ett resultat av dessa odlingar.

En återkommande anledning till att flera odlare började odla bär var alltså en vilja att bruka marken aktivt, det vill säga en upplevd skyldighet att inte lämna odlingsbar mark obrukad. Rent konkret har detta för många inneburit att de får sköta odlingen parallellt med att ha ett hel- eller deltidsarbete utanför odlingen. Sett ur ett sådant perspektiv kan bär, och då särskilt svarta vinbär, se

bild 1, vara ett bra alternativ. Behovet av skötselarbete är mindre, och kan utföras med hjälp av maskiner och kan i stor utsträckning förläggas till normala semestertider.

Odling i förändring

Det finns stora skillnader i hur svarta vinbär och jordgubbar skördas och sedan når sin slutkonsument. Svarta vinbär skördas med maskin, för vidare transport till förädlingsanläggningar där bären processas, oftast till dryck, som sedan säljs via detaljhandeln till konsument. För de norrländska svartvinbärsproducenterna har försäljningsstrukturen fungerat på det här sättet under en längre tid. Dock med den förändringen att odlarnas kund (förädlingsindustrin) har bytts ut och rent geografiskt också kommit att placeras längre och längre bort från odlingarna. En effekt av det ökade geografiska avståndet mellan odlare och industri har fått en del odlare att tänka om och istället börja sälja direkt till slutkonsument. Det ska dock påpekas att många odlare har upplevt att de senaste årens skördar har minskat i volym, vilket även gör att producenternas betydelse minskar i vikt för industrierna. Det innebär att i vissa fall kan man som odlare inte längre sälja till industrin, då man inte når upp i de volymer som krävs av förädlingsledet.

Tidigare har flertalet av de intervjuade jordgubbsodlarna periodvis sålt sina bär till grossist. Flera valde efter ett tag att sluta med det, då de upplevde att det var otydligt hur priser och risker hängde ihop. Vissa valde istället att sälja mindre mängder till lokala mataffärer, medan andra satsade helt på självplock. Bland de intervjuade jordgubbsodlarna är självplock, riktat mot privatkonsumenter, oftast standard för försäljning. Det kan även konstateras att skötseln av jordgubbsodlingen upplevs som mer arbetsintensiv, främst på grund av mer manuellt arbete, jämfört med svarta vinbär.

Gammal kunskap på väg att försvinna

Bärodlingen i norra Sverige har alltså minskat i omfattning, både i areal och i skördemängd, framförallt i och med minskningen av svartvinbärsodling. På frågan varför odlingarna minskar nämner odlarna själva många odlingsrelaterade problem, med alltifrån svårigheter att hitta friskt, hårdigt grundmaterial, till arbetsbördan kopplat till ogrärensning och en upplevd brist på godkända medel för att bekämpa skadegörare och ogräs. På svartvinbärssidan har i princip alla odlare övergått till KRAV-certifierad odling. Bland de intervjuade jordgubbsodlarna har några testat att odla sorter som främst odlas längre söderut i Sverige, däremot odlar svartvinbärsodlarna fortfarande främst de sorter som togs fram i Öjebyn eller lokalt.

Många av de intervjuade odlarna upplever en brist på lokala förädlare och försäljningskanaler, samt efterlyser mer forskning och kunskapssamling som stöd för odlarnas utveckling. Odlarna upplever att det tidigare fanns en tydligare motpart just för forskning och utveckling, när SLU och hushållningssällskapet hade aktiva försöksstationer i Norrbotten (Öjebyn) och Västerbotten (Röbäcksdalen).

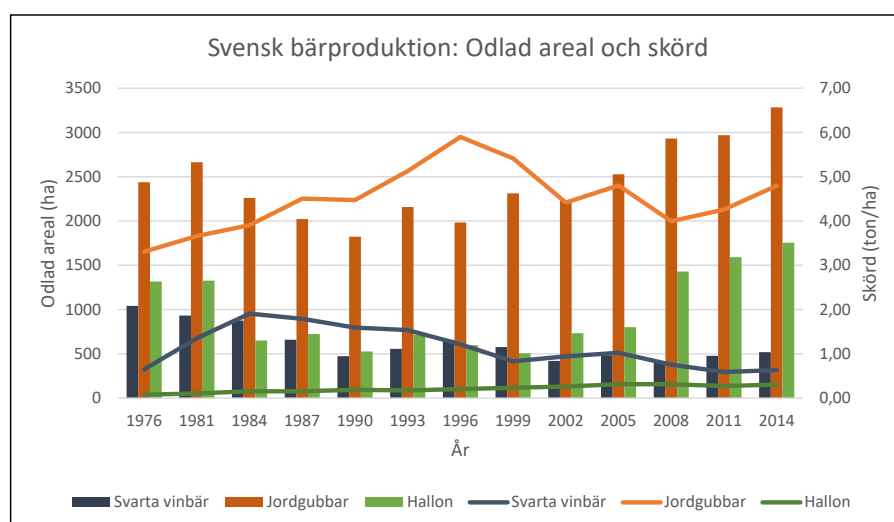
Det kan alltså konstateras att sortutvecklingen har stannat av, och likaså utvecklingen av odlingsmetoder. Resultatet av att allt fler odlingar läggs ner och försvinner antas därmed bli att den kunskap som odlarna samlat på sig under sina verksamma år går förlorad. Det finns alltså en upplevd brist på mottagare för förvaltning och spridning av odlingsrelaterad kunskap.

Ny kunskap är framtiden

Det antas idag att odlare och lantbrukare behöver vara entreprenörer, i ordets traditionella betydelse, och att de i och med detta behöver bli mer aktiva i värdekedjan och anpassa sig efter konsumenternas behov och önskemål. I intervjuer med bärodlare är det dock tydligt att många inte är intresserade av att själva förädla sina bär, även om de gärna

Bild 2 Odling av allåkerbär. Foto: Anna Enocksson

Tabell 3. Odlad areal (ha) för de tre mest vanliga kommersiellt odlade bären i Sverige (jordgubbar, svarta vinbär och hallon) från 1976-2014. Linjerna visar odlad areal vilken visas på tabellen vänstra sida och staplarna visar skördemängd i ton vilken visas på tabellens högra sida (Jordbruksverket, 2000 och Jordbruksverket, 2015).

vill se en lokal förädlare som kan ta hand om bären. Många beskriver istället gärna sina odlingar, olika metoder och sorter de testat och tankar de har för vad de kan förbättra ytterligare, i odlingen. De är kort sagt odlingsspecialister och som en odlare uttryckte det "jag ville odla, jag ville hålla på med bärodling, så där är det". Andra drivs mer av det sociala sammanhang deras odling ger dem, både gemenskapen med andra odlare och med de många trogna kunderna som

återkommer säsong efter säsong.

Intervjuerna illustrerar därmed att det finns ett behov av att utveckla och stödja nätverk, då etablerade odlarnätverk behöver kompletteras med plattformar som sammanför aktörer inom värdekedjan och ger odlare möjlighet att möta och diskutera råvaror med syltproducenter, personer verksamma inom lokal turism, plantskolor och andra intressenter. Ett ökat nätverkande kan förhoppningsvis skapa nya möjlig-

Metod

Detta faktablad bygger på ett examensarbete (Enocksson, 2017) i vilket syftet med studien var att utifrån odlarnas perspektiv identifiera svårigheter och möjligheter i den norrländska bärbranschen, samt att övergripande kartlägga livsmedelskedjorna för ett antal odlade bär. Studien grundar sig på intervjuer med 11 bär odlare och två tidigare odlingsrådgivare i Norr- och Västerbotten. Intervjuerna var semi-strukturerade och använde sig av frågeområden snarare än specifika frågor för att kunna anpassa frågorna till respektive intervjusituation, men ändå täcka in alla områden som på förhand bedömts vara relevanta för studien. Frågeområdena som intervjuerna utgick ifrån var generell information om odlingssituationen, motivation och syn på odlingen, stödfunktioner relaterade till odlingen, bärens värdekedjor och odlingsåret.

heter för alla inblandade aktörer, och för regionen i stort. Det är också viktigt att satsa på stödfunktioner som kan hjälpa odlarna att utvecklas, och en stor del i det handlar om att ny kunskap behöver skapas och befintlig kunskap delas. En del av detta kan lösas genom nätverk där odlare får utbyta erfarenheter, men en del handlar också om att utveckla nya sorter och odlingsmetoder som fungerar för norrländska odlingsförutsättningar, och att underhålla en gemensam kunskapsbank.

Ett annat viktigt spår är att inte bara fokusera på de bär vi odlar idag, utan nya bär som kan fånga industrins och konsumenternas intresse. Ett konkret exempel kan vara allåkerbär, som togs fram redan under 1980-talet i Öjebyn. Den kommersiella odlingen av allåkerbär har dock ännu inte riktigt tagit fart, vilket till stor del antas bero på odlingsrelaterade aspekter såsom att bären inte mognar samtidigt och att odlingen kräver mycket manuellt

arbete. De allåkerbärsodlare som deltagit i studien menar dock att bäret har god potential då det är mycket väl anpassat till det norrländska klimatet och har en unik smakprofil, se bild 2

Referenser

Enocksson, A. (2017). *Exploring the producers' perspective on local industry development*. (Master), Swedish University of Agricultural Sciences, Alnarp. Retrieved from https://slub-primo.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explora/fulldisplay?docid=SLUB_EPSILON_STUD10593&context=L&vid=SLUB_V1&lang=sv_SE&search_scope=default_scope&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=anna.contains,anna%20enocksson&sortBy=rank&offset=0

Jordbruksverket (2000). Trädgårdsräkningen 2000. JO- Jordbruk, skogsbruk

och fiske. JO 36 SM0001 ed. Örebro SCB

Jordbruksverket (2006). Trädgårdsproduktion 2005. JO- Jordbruk, skogsbruk och fiske. JO 33 SM 0601 ed. Örebro. SCB

Jordbruksverket (2009). Trädgårdsproduktion 2008. JO- Jordbruk, skogsbruk och fiske. JO 33 SM 0901 ed. Örebro:SCB.

Jordbruksverket (2012). Trädgårdsproduktion 2011. JO-Jordbruk, skogsbruk och fiske. JO 33 SM 1201 ed. Örebro:SCB.

Jordbruksverket (2015). Trädgårdsproduktion 2014. JO- Jordbruk, skogsbruk och fiske. JO 33 SM 1501 ed. Örebro:SCB.

Jordbruksverket(2016). Livsmedelskonsumtion och näringsinnehåll. JO-Jordbruk, skogsbruk och fiske. JO 44 SM 1601 ed. Örebro:SCB.

Faktaruta

- Faktabladet är utarbetat inom LTV-fakultetens institution för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi.
- Faktabladet är finansierat av Tillväxt Trädgård genom jordbruksfonden för landsbygdsutveckling: Europa investerar i landsbygdsområden.
- Projektansvarig: Sara Spendrup
- Författare: Anna Enocksson och Sara Spendrup
- På webbadressen <http://epsilon.slu.se> kan detta faktablad hämtas elektroniskt.

Tillväxt Trädgård

Tillväxt Trädgård är ett samarbete mellan akademi och näringsliv med syfte att skapa tillväxt och hållbar utveckling i trädgårdsnäringsen. Större parter är SLU, LRF Trädgård, flera Hushållningssällskap samt RISE. Andra parter är Cascada, Lovang Lantbrukskonsult, ProGro och Växa Sverige. Samarbetet finansieras även av Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling. www.tillvaxtradgard.se

